

АНОТАЦІЯ

Столярик О. Ю. Підхід, орієнтований на сильні сторони, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота» (23 – «Соціальна робота»). – Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, Тернопіль, 2022.

Дисертація є комплексним дослідженням проблеми використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з порушеннями розвитку, зокрема з аутизмом, що представлено теоретичним обґрунтуванням та експериментальною перевіркою дієвості використання соціального втручання, заснованого на сильних сторонах сім'ї, у покращенні суб'єктивної оцінки якості життя.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* розроблено методологічну основу й апробовано програму інтервенції, засновану на підході, орієнтованому на сильні сторони сім'ї; обґрунтовано дієвість застосування підходу у соціальній роботі із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом; розкрито принципи підходу: безумовна віра в потенціал клієнта, фокусування уваги на силі та ресурсах; позитивна комунікативна взаємодія між соціальними працівниками та сім'єю; нарощування готовності до змін; врахування поглядів і досвіду сім'ї; диференціація послідовності змін від найменш до найбільш травматичних; нарощування ресурсів сім'ї як процес соціальної роботи; визначено особливості застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони;
- *уточнено* концепцію «якість життя сім'ї», яка розглядається як багатовимірний конструкт, що включає матеріальне, соціально-психологічне, фізичне благополуччя, міжособистісні стосунки всередині її структури, соціальну мобільність, самопочуття окремого члена та сім'ї загалом, права та можливості сім'ї, що імплементуються крізь лінзи впливу інвалідності одного

з членів сім'ї на інших та на сім'ю в цілому, елементи якої розташовані на різних рівнях – індивідуальному, сімейному, системному;

- *систематизовано* соціальні проблеми, з якими стикаються сім'ї, які виховують дитину з аутизмом, та їх вплив на життєстійкість та сімейну якість життя: обмежений доступ до наявних в громаді послуг, фінансове становище, брак часу, відсутність автономії, персоналізація вини, тягар опікуна, знижена батьківська самоефективність, професійна депривація, соціальна ізоляція, знижена мобільність та активність сім'ї у системі соціальних стосунків, знижені показники спроможності;
- *подальшого розвитку набули* знання про наявні стратегії соціальної роботи із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом, крізь призму сучасних теорій соціальної роботи.

Актуальність дослідження зумовлена відходом соціальної роботи від патерналістичних, медичних підходів до роботи із сім'ями, що мають ознаки вразливості. Донедавна у соціальній роботі з сім'ями, які виховують дітей з порушеннями психічного, неврологічного чи інтелектуального розвитку, зокрема з аутизмом, в Україні використовували дефіцитарну модель допомоги. Така модель орієнтована на суб'єкт-об'єктні відносини, у фокусі яких – проблеми і потреби клієнтів та уникнення ризиків, пов'язаних з негативними наслідками. Однак численні закордонні дослідження визначають цю модель як неефективну та таку, що не здатна забезпечити становлення сімей як активних суб'єктів соціальних втручань. Сучасні теорії соціальної роботи пропонують будувати соціальні інтервенції таким чином, щоб вони зосереджувались не на проблемі, а на особистості або соціальній групі, в даному випадку – на сім'ї, яка володіє певною кількістю зовнішніх та внутрішніх ресурсів, мобілізація яких, дозволить їй самостійно долати життєві труднощі, бути стійкою при змінах в еко-соціальних процесах. Наявна тенденція висуває нові вимоги до інститутів, організацій, агентств та провайдерів соціальних послуг, які передбачають «суб'єктивізацію» процесу соціального втручання з ціллю забезпечення права клієнта на участь та самовизначення, зокрема в підтримці траєкторії сім'ї стосовно ухвалення рішень щодо покращення власної життєвої ситуації та

підвищення якості життя. Погляд на сімей, що виховують дітей з аутизмом, як на цілісних клієнтів, котрі спроможні впливати на соціальні обставини, потребує технологій та методів соціальної роботи, що опираються на (екологічний, системний, синергетичний підходи, теорію резилієнсу та теорію адаптивної соціалізації), які декларують цінність та самостійність клієнта у процесі втручання. Такий науковий погляд співзвучний застосуванню у практичній діяльності підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів як, з однієї сторони, підходу та процесу, а з іншої сторони – методу наснаження ресурсного потенціалу сім'ї задля вирішення життєвих труднощів та покращення якості життя без пакету сторонньої підтримки.

Дисертаційне дослідження побудовано на редукціоністському, емпірико-аналітичному філософському підґрунті, в рамках позитивістської парадигми досліджень у соціальній роботі, на основі експериментальної, статистичної методології з використанням якісних та кількісних методів дослідження. Шляхом редукціонізму виявлено синергію наукових підходів до розуміння особливостей соціальної роботи в рамках сімейно-орієнтованої практики крізь лінзи конс'юмерського досвіду сімей та визначено, що фокус програм втручань слід будувати не на проблемі, а на ресурсах та можливостях сім'ї. Дослідження включало: 1) первинний замір показників оцінки якості життя сім'ї за допомогою кількісних (анкетне опитування) та якісних (напівструктуроване інтерв'ю) методів з їх подальшою статистичною обробкою, 2) розроблення та впровадження програми експериментальної інтервенції, концептуальна рамка якої – підхід, орієнтований на сильні сторони сім'ї; 3) вторинний замір показників оцінки якості життя сім'ї (повторне анкетне опитування) з аналізом отриманих результатів за парним (пов'язаним) *t*-критерієм для залежної вибірки та 4) третинне анкетне опитування задля вивчення тривалості та стійкості дії експерименту.

Результати дослідження оцінки якості життя сім'ї виявило соціальні проблеми, з якими стикаються сім'ї в процесі свого функціонування та які перебувають у тісному причинно-наслідковому взаємозв'язку, що знижує ефективність фокус-орієнтованої соціальної роботи чи підходу, орієнтованого на

рішення, ускладнює процес виявлення ключової проблеми, вирішення якої підвищить якість життя сім'ї. Поряд з тим, наявні у соціальній роботі наукові підходи декларують важливість зосередження на ресурсах сімей, які слід консолідувати над вирішенням труднощів. Така наукова позиція укріплює доцільність використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у роботі із сім'ями, що виховують дітей з аутизмом. Вплив контексту життєвої ситуації, яку клієнт оцінює швидше як негативну, ніж позитивну, зосереджує увагу на проблемі, що унеможлиблює усвідомлення власних сильних сторін як ресурсу. Згідно з ідеями підходу, орієнтованого на сильні сторони, важливим є врахування індивідуального знання, досвіду клієнта, його оцінки власної спроможності. Ключовими цілями підходу є прийняття ситуації, формування позитивних перспектив розвитку життєвого сценарію, робота із внутрішніми переживаннями та нарощування ресурсного потенціалу, розвиток резилієнсу, підкріплення усвідомленого вибору, що підкріплює принципи участі у соціальній роботі. SBA-підхід кидає виклик патерналістській та дефіцитарній моделям соціальної роботи, оскільки зосереджений на активності клієнта, і за своєю природою є міждисциплінарним та розглядає сімейну життєву ситуацію як цілісну картину, що складається з рефлексії та осмислення подій кожним окремим її членом.

Розроблена модель експериментальної інтервенції містить наступні змістові компоненти: адаптивні навички та соціальну мобільність сім'ї, трансформацію сімейного ціннісного контексту, реорганізацію сімейної системи та сімейну реструктуризацію, орієнтацію на конструктивну взаємодію. У процесі дослідження застосовано стратегію оперування незалежними змінними дослідником, який перебуває в дистанційованій позиції від учасників експерименту, з метою виявлення впливу втручання на експериментальну групу, що взяла участь у програмі загальною тривалістю три місяці (12 щотижневих зустрічей по 2,5 год кожна). В апробації інтервенції взяли участь 30 батьків, які виховують дітей з аутизмом (було також сформовано дві контрольні групи). Впровадження експериментальної інтервенції відбувалося на базі Комунального закладу Львівської обласної ради Навчально-реабілітаційного центру I-II ст.

«Довіра», який входить до складу практичного майданчика Всеукраїнського експерименту Міністерства освіти і науки України «Комплексний супровід освітнього процесу дітей з розладами спектру аутизму».

Результати порівняльного аналізу даних, отриманих до та після участі в експериментальній інтервенції за парним (пов'язаним) t-критерієм Стьюдента для залежної вибірки, демонструють високу дієвість інтервенції, вибудованої на підході, орієнтованому на сильні сторони клієнтів, у рамках підвищення суб'єктивної оцінки якості життя сім'ї за наступними параметрами: взаємодія із сервісними установами, покращення стосунків у сімейних підсистемах, підвищення батьківської компетентності, розвиток здатності отримувати соціальну підтримку, нарощування адаптивного потенціалу сім'ї шляхом формування навичок життєстійкості та копінг-стратегій долаття труднощів, покращення соціального, психоемоційного самопочуття серед членів сім'ї.

Визначено, що застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, можуть ускладнювати певні обмеження та ризики. Ключовою умовою участі у інтервенціях, де використовується підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, можна вважати мотивацію сім'ї та безумовну віру соціальних працівників у її здатність впоратися із життєвою ситуацією, що закріплено в особливостях комунікативної взаємодії техніками позитивного спілкування. Підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, не буде дієвим при екстрених формах соціальної роботи, оскільки процес змін, який відбувається під час застосування підходу, довготривалий за своєю природою та передбачає нарощування здатності розв'язувати труднощі сім'ї. Наявний ризик регресу чи повернення сім'ї до попереднього способу життя, у випадку відсутності зовнішнього стимулу, який укріплює віру клієнта в себе та культивує оптимістичну надію. Практикам соціальної роботи слід зважати на впливи зовнішнього середовища на сім'ю, зважати на історичний контекст соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з порушеннями розвитку, та усвідомлювати, що ця група клієнтів має ознаки пригноблення та потребує надання повноважень, як-от можливості впливати на процес формування соціальної політики та надання послуг.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності: для подальшого наукового розроблення проблеми соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з порушеннями розвитку, в тому числі з аутизмом, як клієнта соціальної роботи; поглиблення знань про підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, у сімейній соціальній роботі; здійснення відповідних досліджень у застосуванні інструментів оцінки якості життя сім'ї у соціальній роботі;

- в освітньому процесі: впровадження програми інтервенції, розробленої на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, в практичну діяльність соціальних служб і профільних державних та громадських організацій; удосконалення освітніх програм спеціальності 231 «Соціальна робота»; підвищення кваліфікації фахівців соціальної роботи, які надають соціальні послуги сім'ям, що виховують дітей з порушенням розвитку; інтеграція окремих модулів до програм формування усвідомленого батьківства.

Ключові слова: соціальна робота; сім'я; діти; потреби та інтереси дітей; навчання дорослих; професійна підготовка; інвалідність; аутизм; соціальна інтеграція; доступність; соціальна інклюзія; ментальне здоров'я; якість життя; реабілітація; розширення прав; сильні сторони клієнтів.

ABSTRACT

Stoliaryk O. Strength-based approach in social work with families raising children with autism. - Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of the Doctor of Philosophy in the specialty 231 "Social Work" (23 - "Social Work"). – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2022.

The dissertation is a comprehensive study of the problem of using a strength-based approach in social work with families raising children with developmental disabilities, including autism or in particular with autism, which is presented by the theoretical justification and experimental verification of the effectiveness of social intervention

based on the strengths of the family in improving the subjective assessment of life quality.

The *scientific novelty* of the obtained results lies in the fact that:

- *for the first time* a methodological basis has been developed and the intervention program based on the family strengths approach has been tested; the effectiveness of the strength-based approach in social work to improve the quality of life of families raising children with autism is substantiated; the principles of the strength-based approach are revealed: unconditional belief in the client's potential, focusing on strength and resources; positive communicative interaction between social workers and the family; increasing readiness for change; consideration of family attitudes and experiences; differentiation of the sequence of changes from the least to the most traumatic; increasing family resources as a process of social work; features of the application of a strengths-based approach have been identified;
- the "family quality of life" concept has been *clarified*, which is considered as a multidimensional construct that includes material, socio-psychological, physical well-being, interpersonal relationships, social mobility, well-being of individuals and families in general, the rights and opportunities of the family, which are implemented through lens of the impact of the disability of one family member on others and on the family as a whole, the elements of which are located at different levels - individual, family, system;
- the social problems faced by families raising a child with autism and their impact on sustainability and family quality of life are *systematized*: limited access to community services, financial situation, lack of time, lack of autonomy, personalization of guilt, guardian burden, reduced parental self-efficacy, professional deprivation, social isolation, reduced mobility and family activity of in the system of social relations, reduced ability indicators;
- *the further development of knowledge* about existing strategies of social work to improve the quality of life of families raising children with autism, through the prism of modern theories of social work.

The relevance of the study is due to the withdrawal of social work from paternalistic, medical approaches to work with families with signs of vulnerability. Until recently,

Ukraine used a deficient model of care in social work with families raising children with mental, neurological or intellectual disabilities, including autism. This model focuses on subject-object relationships, which focus on the problems and needs of clients and avoid the risks associated with negative consequences. However, numerous foreign studies have identified this model as ineffective and incapable of ensuring that families become active subjects in social interventions. Modern theories of social work suggest building social interventions in such a way that they do not focus on the problem, but on the individual or social group, in this case - the family, which has a certain amount of external and internal resources, the mobilization of which will allow it to overcome life difficulties, and to be resilient to changes in eco-social processes. The current trend proposes new demands on institutions, organizations, agencies and social services providers, which provide for "subjectivization" of the process of social intervention in order to ensure the client's right to participation and self-determination, in particular to support the family trajectory. Looking at families raising children with autism as integral clients who are able to influence social circumstances requires technologies and methods of social work based on (environmental, systemic, synergistic approaches, resilience theory and adaptive socialization theory), which declare the value and independence or autonomy of the client in the intervention process. This scientific view is in line with the practical approach of a strength-based approach as an approach and process on the one hand, and on the other hand, the method of empowering the family to solve life's difficulties and improve quality of life without an external support package.

The dissertation research is based on a reductionist, empirical-analytical philosophical basis, within the framework of the positivist paradigm of research in social work, based on experimental, statistical methodology using qualitative and quantitative research methods. Through reductionism, the synergy of scientific approaches to understanding the specifics of social work within the framework of family-oriented practice through lens of the consumer experience of families has been identified and it has been determined that the focus of intervention programs should be based not on the problem, but on the resources and opportunities of the family. The study included: 1) initial measurement of indicators for measuring the quality of family

life through quantitative (questionnaire survey) and qualitative (semi-structured interview) methods with their further statistical processing, 2) development and implementation of an experimental or pilot intervention program, the conceptual framework of which is an approach focused on the strengths of the family; 3) secondary measurement of indicators of quality of life assessment of the family (repeated questionnaire survey) with analysis of the results obtained by a pair (related) *t*-criterion for the dependent sample and 4) tertiary questionnaire survey to study the duration and stability of the experiment.

The results of the study on the assessment of the quality of family life revealed the social problems that families face in the process of their functioning and which are closely related to cause-effect relationship, thus reducing the effectiveness of focus-oriented social work or solution-oriented approach, complicates the process of identifying a key issue that will improve the quality of family life. At the same time, existing scientific approaches in social work declare the importance of focusing on the resources of families, which should be consolidated on solving problems. This scientific position reinforces the usefulness of a customer-centered approach to working with families raising children with autism. The impact of the context of a life situation, which the client assesses as negative rather than positive, focuses on the problem, which makes it impossible to realize their own strengths as a resource. According to the ideas of the strength-based approach, it is important to take into account individual knowledge, client's experience, its own assessment of ability. The key goals of the approach are acceptance of the situation, formation of positive prospects for life scenario development, work with inner experiences and building resource potential, development of resilience, strengthening informed choices that support the principles of participation in social work. The SBA approach challenges paternalistic and deficient models of social work, as it focuses on client activity, and is interdisciplinary in nature, and views the family life situation as a holistic picture consisting of each individual member's reflection and understanding of events.

The developed model of experimental intervention contains the following content components: adaptive skills and social mobility of the family, transformation of the family value context, reorganization of the family system and family restructuring,

focus on constructive interaction. In the process of the study, the strategy of using independent variables by a researcher who is distant from the participants of the experiment was applied in order to identify the impact of the intervention on the experimental group that participated in the program for a total of three months (12 weekly meetings of 2.5 hours each). 30 parents raising children with autism took part in the approbation of the intervention (two control or monitoring groups were also formed). The implementation of the experimental intervention took place on based on the Municipal Institution of the Lviv Regional Council of the Educational and Rehabilitation Center of the I-II centuries "Trust", which is part of the practical platform of the All-Ukrainian experiment of the Ministry of Education and Science of Ukraine "Comprehensive support of the educational process of children with autism spectrum disorders".

The results of the comparative analysis of data obtained before and after the participation in the experimental intervention on a paired (related) Student's *t*-test for dependent sample demonstrate the high effectiveness of the intervention based on a strengths-based approach, in terms of improving the subjective assessment of the quality of family life by the following parameters: interaction with service institutions, improving relations in family subsystems, increasing parental competence, developing the ability to receive social support, increasing the adaptive capacity of the family by developing resilience skills and coping strategies, improving social , psycho-emotional well-being among family members.

It has been identified that applying a strength-based approach may complicate certain limitations and risks. The motivation of the family and unconditional faith of social workers in their ability to cope with the life situation, which is enshrined in the peculiarities of communicative interaction with positive communication techniques, can considered a key condition for participation in interventions that use a strength-based approach. A strength-based approach will not be effective in emergency forms of social work, as the process of change that occurs during the approach is long lasting in nature and involves increasing the ability to solve family problems. Or to deal with the family's difficulties. There is a risk of regression or family return to the previous way of life, in the absence of an external stimulus that strengthens the client's self-

confidence and cultivates optimistic hope. Social workers should consider the impact of the external environment on the family, take into account the historical context of social work with families raising children with disabilities, and be aware that this group of clients has signs of oppression and needs empowerment, such as opportunities to influence the process of social policy formation and service provision.

The practical significance of the results is that they can be used:

- in research activities: for further scientific development of the problem of social work with families raising children with developmental disabilities, including autism, as a client of social work; deepening knowledge of the approach focused on the strengths of clients in family social work; carrying out relevant research in the application of tools for assessing the quality of family life in social work;

- in the educational process: implementation of the intervention program developed on the basis of the approach focused on the strengths of clients, in the practical activities of social services and relevant state and public organizations; improvement of educational programs of specialty 231 "Social work"; advanced training of social work professionals, who provide social services to families raising children with disabilities; integration of separate modules into programs of formation of conscious parenting.

Key words: social work; family; children; needs and interests of children; adult learning; professional training; invalidity; autism; social integration; accessibility; social inclusion; mental health; quality of life; rehabilitation; empowerment; customer strengths.